

ARTICLES CENTRALS

Cuerpos gramaticales: esculturas vivas a la tierra

Sandra Álvarez Ramírez

Sociòloga, fundadora del col·lectiu Agroarte i líder de Cuerpos Gramaticales Bogotá

La desaparició forçada és un problema recent a la història de Llatinoamèrica i Colòmbia, tenint com a responsable principal l'Estat i els grups armats narcoparamilitars. Per citar un dels esdeveniments més atroços de la història colombiana, l'Operación Orión, realitzada al barri San Javier, a la comuna 13 de la ciutat de Medellín el 16 d'octubre de 2002, va posar en evidència que l'Estat -amb el suport de paramilitars- va perpetrar atacs indiscriminats per terra i aire a la població civil indefensa. Igual que aquesta, s'han fet 23 operacions més com la Mariscal, Otoño, Contrafuego, Potestad i Antorcha a la ciutat de Medellín, les quals han posat de relleu la desaparició forçada com un problema en el marc del conflicte armat colombià.

Abans, durant i després d'aquestes operacions militars, a la comuna 13 hi ha anat creixent una muntanya: l'Escombrera; un lloc emprat per llençar runes de materials de la zona que al seu torn es constitueix en la fossa comuna més gran de la ciutat, atès que va servir per ocultar i sepultar els cossos de més de 300 persones en el marc del conflicte armat que es vivia a la zona urbana.

Davant d'aquesta situació, han estat les organitzacions de víctimes conformades principalment per mares, esposes, filles i àvies, entre d'altres, les qui han començat a sortir als espais públics, per mitjà d'accions col·lectives, a denunciar el que ha succeït. Aquestes organitzacions sorgeixen com a espais d'exigència de veritat enfront del que s'ha esdevingut en el context de violació dels drets humans.

Cada any es commemoren i es dignifiquen les persones desaparegudes, amb la finalitat d'exigir la recerca a l'Escombrera, l'esclariment dels fets, la justícia integral i les garanties perquè aquesta història no es torni a repetir. Per aquest motiu es parteix del reconeixement de la necessitat de generar accions directes i simbòliques de resistència per transformar i forjar les memòries del futur.

“ Si la violència ens mou, nosaltres també ens movem ”

En aquest sentit, el present article pretén recuperar el procés desenvolupat pel col·lectiu Agroarte a la comuna 13 de Medellín, tot destacant les accions col·lectives empreses i la resignificació que fan del cos, la vida i la mort en el marc del conflicte armat colombià, amb la intenció de posar en evidència les potencialitats d'incidència política i la reivindicació dels drets de les víctimes de desaparició forçada a Colòmbia.

El col·lectiu Agroarte

El col·lectiu Agroarte neix fa 15 anys com un procés de resistència a l'Escombrera. Al costat d'aquest polèmic lloc s'inicia un procés de sembra i creació musical amb dones del sector. Poc després, a causa de l'agudització del conflicte, es reben amenaces contra la vida de les i els integrants del col·lectiu, motiu pel qual l'acció es trasllada a la part baixa de San Javier, on des de fa 10 anys es generen processos de memòria, reconstrucció del teixit social, i apoderament comunitari per mitjà de la sembra i l'art. El desplaçament forçat va detonar el canvi a noves maneres de sembrar en el medi urbà, al voral de la carretera, a les parets i els espais públics des dels quals recuperar escenaris de la por i l'estigmatització. Si la violència ens mou, nosaltres també ens movem.

En desplaçar la vida i el procés del col·lectiu Agroarte, es varen generar altres aprenentatges en espais de la ciutat i del país, articulant pràctiques, vivències i experiències a través de la sembra i l'art. A partir de la unió de sabers es construeix la metodologia d'Agroarte, que busca l'expressió del sentiment natural enfront del

territori, en forma de manifestacions artístiques que aporten elements per a la recuperació de la memòria col·lectiva des del quefer de les comunitats. S'uneixen les històries del camp, de la terra, tal com afirma Aka, fundador del col·lectiu: "Si el hip-hop és carrer, sota el carrer hi ha terra i la terra conté la nostra història, la nostra memòria i la nostra lluita".

Art, cos i territori

Entre les múltiples manifestacions artístiques promogudes per Agroarte hi ha una acció col·lectiva que s'ha mantingut i s'ha enfortit en el temps i que revesteix un interès especial pel seu potencial reflexiu i transformador de les comunitats. "Cuerpos gramaticales", a banda de ser una acció col·lectiva, s'assumeix com una metodologia a través de la qual s'irromp en l'espai públic urbà. Aquesta acció performàtica sorgeix el 16 d'octubre de 2014 per commemorar els 12 anys de l'Operación Orión. És una sembra simbòlica de cossos que representa la metàfora de la vida que en tant que llavor que creix, floreix i produeix fruits, és part de la construcció social de món. Tal com ho expressa una de les participants, "Cuerpos gramaticales" és "trobar-se amb l'arrel, no tan sols de la terra profunda i sentida, sinó amb l'arrel pròpia, la que hi ha en la immensitat de cadascú".

L'acció consta d'una sèrie d'activitats que busquen generar reflexions sobre el territori, comprendre la història i assolir la catarsi col·lectiva. En aquests termes, es realitza un procés de formació i preparació durant quatre mesos, en el qual els participants es posen en disposició, no solament de sembrar-se, sinó d'entendre els dolors i les construccions des del territori. El primer moment del procés de formació busca preparar el cos i mobilitzar les emocions al voltant de temes com el cos-territori, el cos-memòria i la literatura-cos. En un segon moment, hi ha la posada en escena de l'acció performàtica que és un escenari de trobada, de visibilització i denúncia en el qual les diverses manifestacions de barri, ciutat, país i món s'ajunten per sembrar-se col·lectivament parlant de les seves resistències, construccions i utopies.

“ La metodologia d’Agroarte busca l’expressió del sentiment natural enfront del territori en forma de manifestacions artístiques que aporten elements per a la recuperació de la memòria col·lectiva ”

Aquesta metodologia d’Agroarte té la intencionalitat de desnaturalitzar les morts pels excessos de violències viscudes en el territori, a partir de la generació d’espais on es possibiliti la reconstrucció de la història des de veus que es resisteixen a oblidar, i generar al seu torn rebuig vers qualsevol dimensió del conflicte armat a través d’accions que ressignifiquen la vida i es neguen a oblidar els crims de lesa humanitat.

“Cuerpos gramaticales” parla d’aquests cossos del teixit social que les violències durant anys han fragmentat i sotmès a condicions de por i silenci històric; amb l’acció es volen mobilitzar els escenaris polítics, social i civils amb exercicis artístics que revelin les lluites que hi ha als territoris. Segons Wilmar Botina, membre d’Agroarte i un dels impulsors de l’acció, “Cuerpos gramaticales” no només acompanya la memòria de les víctimes, també fa possible la trobada amb les lluites i construccions col·lectives als territoris.

L’any 2015 es va realitzar la segona edició de “Cuerpos gramaticales”, en la qual es va fer un procés de formació i preparació amb persones del territori i de la ciutat interessades a participar en l’acció performàtica amb reflexions al voltant del cos polític, social i territorial. A aquesta acció s’hi van unir 25 processos de país. Per la tercera edició, l’any 2016, “Cuerpos gramaticales” es va organitzar a tres llocs de Colòmbia: Bogotà, en el marc del dia internacional del detingut desaparegut; a Medellín, 14 anys després de les operacions militars, i a Tumaco, per fer visibles les amenaces i el desplaçament forçat dels i les joves. Va ser una aposta per unir la història de Colòmbia i parlar de la memòria com una forma de dignificar la vida i les persones que han donat la seva vida per la construcció del país.

“Cuerpos gramaticales” parla d’aquests cossos del teixit social que durant anys les violències han fragmentat i sotmès a condicions de por i silenci històric ”

Enguany, “Cuerpos gramaticales” s’ha tornat a realitzar a tres llocs de Colòmbia: a Bogotà, en el marc de les commemoracions de les execucions extrajudicials o mal anomenats “falsos positius”; al congost del riu Cauca Antioqueño, per la defensa dels territoris i la recerca integral dels i les desaparegudes; i a Manizales, com a reivindicació de la memòria viva de les organitzacions de víctimes¹. Cada edició de “Cuerpos gramaticales” ha estat una oportunitat de fer visible i ampliar l’impacte de les seves denúncies, així com una possibilitat per tenir major incidència social i política pel que fa a la rellevància de la desaparició forçada com a problemàtica que s’ha d’abordar.

Entenem la necessitat de generar accions directes i simbòliques de resistència per transformar una societat històricament colpejada per la violència, el silenci i la impunitat. Entenem la mort com un procés natural de la vida, que ha estat negat per tal com els rituals i les manifestacions de dol es perden en la mesura que no existeix un cos que reflecteixi la veritat del que va passar. Es pregunta per l’ésser, no pels ossos, es persegueix el rastre del cos, i per aquest motiu es fan accions en les quals els cossos humans se sembren com escultures vives a la terra. Natural és morir, no la desaparició forçada.

1. El 21 d’octubre de 2017 ha tingut lloc a Barcelona l’acció performativa “Cuerpos gramaticales”, en el marc del projecte “Estratègies de memòria, veritat i reconciliació de dones colombianes a l’exterior”, organitzada per l’ICIP en col·laboració amb Agroarte i amb el suport de l’Ajuntament de Barcelona.

Fotografia: Antonio Amador Camargo. Acció perfonance de “Cuerpos gramaticales” a Barcelona, octubre de 2017.

© Generalitat de Catalunya